

УДК 336.63

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТЬ «ВИКЛИК», «НЕБЕЗПЕКА», «ЗАГРОЗА» ТА «РИЗИК» У ТЕОРІЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Наталія Анатоліївна ЦІКАНОВСЬКА

к.е.н., доцент кафедри фінансів Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: tsikanovska@mail.ru

Анотація. Проаналізовано підходи вчених до трактування понять «виклик», «небезпека», «загроза» та «ризик» у теорії фінансової безпеки. За результатами аналізу запропоновано авторське визначення сутності перелічених понять, що дозволило розмежувати ці поняття та з'ясувати джерела негативного впливу на стан фінансової безпеки суб'єктів господарювання.

Аннотация. Проанализированы подходы ученых к трактовке понятий «вызов», «опасность», «угроза» и «риск» в теории финансовой безопасности. По результатам анализа предложено авторское определение сущности перечисленных понятий, что позволило разграничить эти понятия и выявить источники негативного влияния на состояние финансовой безопасности субъектов хозяйствования.

Ключові слова: фінансова безпека, виклик, небезпека, загроза, ризик.

Ключевые слова: финансовая безопасность, вызов, опасность, угроза, риск.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення характеризуються соціально-економічною та політичною нестабільністю, недостатньою розвиненістю фінансового ринку, що негативно впливає на стан фінансової безпеки суб'єктів господарювання та зумовлює необхідність розробки заходів щодо її забезпечення. Однак для того, щоб такі заходи були дієвими, насамперед необхідно з'ясувати сутність ключових понять теорії фінансової безпеки, таких як «виклик», «небезпека», «загроза» та «ризик».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Понятійний апарат фінансової безпеки визначали у своїх працях чимало вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких Г. Атаманов, П. Белов, В. Білоус, О. Брега, О. Владіміров, М. Гацко, Н. Нижник, Н. Різник, О. Сергунін, Г. Ситник та інші. Однак необхідно зазначити, що єдине трактування більшості понять на сьогодні відсутнє, що обумовлює актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

Метою статті є розмежування сутності таких споріднених понять теорії фінансової безпеки, як «виклик», «небезпека», «загроза» та «ризик» та ідентифікація джерел негативного впливу на стан фінансової безпеки суб'єктів господарювання.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Окремі вчені, досліджуючи співвідношен-

ня понять «небезпека» та «загроза», трактують небезпеку як потенційну можливість деструктивного, дестабілізуючого впливу сукупності чинників на стан об'єкта дослідження. Якщо за наявності певних передумов така можливість стає реальною, тобто настання негативних наслідків впливу є майже невідворотнім, говорять про переростання небезпеки у загрозу.

Так, П. Белов під небезпекою розуміє можливість спричинення шкоди, тоді як загрозу тлумачить як вже чинну небезпеку [1, с. 94]. На думку О. Владімірова: «Небезпеки – це загрози, що формуються. Небезпеки відвертаються, нейтралізуються. Натомість загрози – це небезпеки, що реалізуються. Загрози відбиваються» [2].

О. Сергунін вважає, що небезпека – це «усвідомлювана, але не фатальна імовірність нанесення шкоди кому-небудь або чому-небудь, що визначається наявністю певних об'єктивних і суб'єктивних чинників. Являє собою об'єктивно існуючу можливість негативного впливу, у результаті чого може погіршитись стан об'єкту» [3, с. 127]. На думку дослідника, небезпека та загроза – це різні рівні стану, який порушує безпеку. Загроза – це «стадія крайнього загострення протиріч, безпосередній передконфліктний стан, найбільш конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і факторів, що ставлять під удар інтереси громадян, суспільства і держави» [3, с. 128].

Інші вчені переконані у тому, що небезпека як стан, полярний безпеці, є результатом негативного впливу загроз. При цьому загрози ототожнюються з сукупністю чинників зовнішнього середовища, які деструктивно, дестабілізуюче впливають на стан об'єкта дослідження.

Н. Нижник, Г. Ситник, В. Білоус окреслюють поняття безпеки як «складне соціально-політичне та державне явище, яке охоплює багато сторін життя. Його можна розглядати як стан, коли немає небезпеки» [4, с. 11].

Н. Різник пояснює небезпеку як альтернативне поняття до безпеки: «якщо безпека є найбільш сприятливим станом об'єкта досліджень, то небезпека – найбільш несприятливим, кризовим» [5, с. 122]. З погляду автора, загроза виникає у тому випадку, коли відбувається безпосередня дія негативних факторів впливу на стан безпеки досліджуваного об'єкта, порушуючи його рівновагу.

Г. Атаманова вважає, що поняття «безпека» не можна досліджувати без її взаємовиключної та одночасно взаємодоповнюючої протилежності – «небезпеки». При цьому небезпеку дослідник трактує як «стан об'єкта, при якому імовірність реалізації загроз і розміри шкоди, яка може бути заподіяна йому в разі їх реалізації, стають критичними, тобто виходять за межі деяких значень, що допускаються нормами функціонування даного об'єкта» [6, с. 15]. Тоді як безпека – це «стан об'єкта, при якому можливість реалізації загроз і розміри збитку, в разі їх здійснення, нижче деякої порогової величини (тобто не виводять об'єкт за рамки його сталого функціонування), що дозволяє об'єкту зберігати функціональну цілісність і структурну цільність» [6, с. 15].

Таким чином, якщо перший підхід пов'язує поняття небезпеки з джерелом негативного впливу на стан об'єкта дослідження, то другий підхід – із наслідками такого впливу.

На нашу думку, останній підхід є більш прийнятним. Етимологія слова «небезпека» свідчить про те, що воно походить від слова «безпека» та означає «відсутність безпеки». Отже, поняття «безпека» та «небезпека» можна окреслювати як протилежні за значенням: стан захищеності інтересів та, відповідно, стан незахищеності.

У зв'язку з тим, що загрози ототожнюються з сукупністю дестабілізуючих чинників зовнішнього середовища, виникає питання: які загрози фінансовій безпеці суб'єктів господарювання є найбільш актуальними нині? На нашу думку, такі загрози можна розподілити на чотири групи: по-

літичні, економічні, правові та демографічні загрози.

Політичні загрози відіграють вагомую роль у країнах з ринковою економікою, які розвиваються, адже політичні системи таких країн характеризуються нестабільністю. Загострення внутрішньополітичної ситуації в країні може відбутися внаслідок проведення політичних заходів, таких як референдум або вибори, зміни політичного курсу, який проводиться державою, у результаті чого можуть спалахнути локальні конфлікти, революції, перевороти влади, зокрема з проведенням військових дій, що негативно впливає на загальні макроекономічні умови діяльності суб'єктів господарювання.

Вплив економічних загроз залежить від загального стану економіки, фази економічного циклу країни. Несприятливі зміни в економічній ситуації негативно відображаються на темпах економічного зростання, платоспроможності суб'єктів господарювання, рівнях інфляції, безробіття, доходах населення, курсі національної валюти тощо. Від фінансової стабільності залежить стан та кон'юнктура фінансових ринків, зокрема, попит та пропозиція фінансових інструментів, їх дохідність та ліквідність, волатильність процентних ставок та інше. Під час виникнення кризових явищ в економіці та фінансовій сфері звужуються варіанти інвестування накопичень, обмежуються можливості отримання прийняттого інвестиційного доходу, зростає імовірність невиконання зобов'язань фінансовими установами. Усе це негативно впливає на стан фінансової безпеки суб'єктів господарювання та перспективи їх подальшого розвитку.

Вплив правових загроз може бути пов'язаний з недосконалістю правової системи, зокрема недостатньою урегульованістю правових питань, наявністю протиріч у законодавстві, його частотою зміною, некоректним застосуванням окремих законодавчих норм, необхідністю вирішення деяких спірних питань законодавства через суд тощо. Недосконалість законодавства може створювати адміністративні бар'єри в діяльності фінансових установ.

Демографічні загрози характеризуються такими несприятливими змінами демографічної ситуації як скорочення загальної чисельності населення, зниження народжуваності, високий рівень передчасної смертності, внаслідок чого не забезпечується просте відтворення населення. Усе це впливає на вікову структуру населення у напрямі збільшення числа осіб пенсійного віку,

на інвестиційні мотиви громадян та, відповідно, на структуру інвестиційних вкладень в економіку.

Далі перейдемо до визначення поняття «виклик». У теорії безпеки існують різні підходи до тлумачення його сутності. Так, О. Бодрук трактує виклик як «проблему, що набула з певних причин та у певний відтинок часу сильного звучання і загострено сприймається політичною елітою, має, на її думку, важливе, пріоритетне значення» [7, с. 25]. Дослідник пов'язує розуміння виклику із суб'єктивним сприйняттям політичною елітою певної проблеми. Однак сприйняття різних політиків актуальності однієї й тієї ж проблеми може значно варіюватись, й до того ж, не відповідати реальному стану речей, тож використовувати такий критерій для формалізації поняття виклику, на наш погляд, не конструктивно.

Інший варіант тлумачення пропонує Н. Різник: виклик – це протидія здійсненню захисту, перешкода на шляху до безпечного розвитку [5, с. 120]. Такий підхід, на нашу думку, дещо суперечить семантичному значенню слова «виклик». Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «виклик» пояснюється як «вимога, спонукання до будь-яких дій, відносин; заклик до змагання, до участі в чому-небудь; категорична, різка пропозиція вступити в боротьбу, поєдинок» [8, с. 136]. Натомість протидія – це «дія, що спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй» [8, с. 1173], перешкода – це «те, що заважає здійсненню чого-небудь» [8, с. 935]. Отже, якщо виклик спонукає до реагування, наприклад, на певні обставини, то протидії, перешкоди заважають цьому, тому ці поняття не можна ототожнювати.

З огляду на викладене, вважаємо прийнятним підхід О. Сергуніна, який розкриває сутність виклику як «сукупність обставин не обов'язково загрожуючого характеру, але, безумовно таких, що вимагають реагування на них» [3, с. 127]. Одночасно, оскільки мова йде про виклики безпеці, слід уточнити, що це сукупність обставин, які можуть негативно вплинути на стан безпеки, саме тому на них необхідно реагувати.

По-різному вчені окреслюють і співвідношення виклику і загрози. П. Белов вважає, що виклик – це «прояв загрози, що вимагає реагування з метою запобігання або зниження шкоди» [1, с. 40-43]. На думку дослідника, формування загрози передуює появі виклику. Однак у такому разі реагування на виклик є дещо запізненим, адже зусилля спрямовуються на применшення

негативних наслідків впливу загрози, а не на її нейтралізацію та стадії виникнення. Тому більш логічним, на наше переконання, є підхід О. Брега, який визначає виклик як «зачатковий ступінь формування загрози» [9, с. 738].

Іншим важливим поняттям, яке потребує дослідження, є поняття ризику. Результати аналізу економічної літератури свідчать про те, що на сьогодні немає однозначного тлумачення сутності ризику. Це пояснюється, зокрема, різносторонністю проявів цього феномена.

Одна група вчених зводить поняття ризику до можливості отримання збитків, втрат. Так, Є. Олейніков пояснює ризик як «можливість виникнення несприятливих або небажаних наслідків діяльності самого суб'єкта» [10, с. 10]. А. Смелянцев під ризиком розуміє «ступінь (обсяги) завдання можливого збитку інтересам безпеки в умовах функціонування різного роду деструктивних чинників» [11, с. 6].

В Економічному енциклопедичному словнику ризик розтлумачується як «непередбачуваність і можливість настання подій з негативними наслідками (зазнати збитків, втратити вигоду тощо), зумовлених певними діями або рішеннями, які матимуть місце в майбутньому» [12, с. 244].

Вважаємо, що такий підхід є звуженим. Дійсно, наслідки реалізації ризику найчастіше проявляються у формі фінансових втрат або неможливості отримання очікуваного прибутку, однак ризик – це не лише небажані результати ухвалених рішень. Ризик характеризується поєднанням можливостей досягти як небажаних, так і сприятливих відхилень від запланованих результатів.

Відзначений момент враховує друга група вчених. Так, за визначенням І. Балабанова, ризик – це «подія, яка може відбутися або не відбутися. У разі здійснення такої події можливі три економічних результати: негативний (програш, збиток, шкода), нульовий, позитивний (виграш, вигода, прибуток)» [13, с. 22].

Схожій позиції дотримуються В. Рудашевський, який трактує ризик як «імовірність помилки або успіху того чи іншого вибору в ситуації з декількома альтернативами» [14, с. 5], та А. Івасенко, який пояснює ризик як «ситуативну характеристику діяльності будь-якого суб'єкта ринкових відносин, яка відображає невизначеність її результату та можливі несприятливі (або навпаки, сприятливі) наслідки у випадку невдачі (або успіху)» [15, с. 4].

Третя група вчених розтлумачує ризик через охарактеризування ситуації ризику. Серед таких

дослідників слід відзначити А. Альгіна, який під ризиком розуміє «діяльність, пов'язану з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої існує можливість кількісно і якісно оцінити імовірність передбачаємого результату, невдачі або відхилення від цілі» [16, с. 19]. У цьому визначенні автор звертає увагу на те, що: по-перше, існування ризику пов'язане з невизначеністю; по-друге, в ситуації ризику необхідним є здійснення вибору; по-третє, результати вибору розглядаються по відношенню до поставленої цілі.

На необхідності розрізняти ситуації ризику та невизначеності акцентують свою увагу А. Шапкін та В. Шапкін: «ситуація ризику – це різновид невизначеності, коли об'єктивно існує можливість оцінити імовірність подій, які виникають у результаті діяльності» [17, с. 34].

С. Богоявленський звертає увагу на суб'єктивно-об'єктивну характеристику ризику [18, с. 21]. Об'єктивність ризику полягає в тому, що він є формою якісно-кількісного вираження реально існуючої невизначеності. Одночасно, ризик завжди пов'язаний з вибором певних альтернатив і роз-

рахунком імовірності їх результату – у цьому проявляється його суб'єктивність.

Узагальнюючи підходи різних вчених до тлумачення змісту поняття «ризик», можна зробити висновок, що існує багато різних підходів до його визначення. При цьому основними характеристиками ризику є: об'єктивність прояву, дія суб'єкта в умовах вибору, альтернативність вибору, цільове спрямування дії, невизначеність наслідків, можливість оцінки ймовірності досягнення цілі, суб'єктивність оцінки.

Враховуючи викладене, під ризиком пропонуємо розуміти ситуацію невизначеності кінцевого результату вибору серед існуючих альтернатив, яка може призвести як до позитивних, так і до негативних наслідків, ймовірність настання яких може бути оцінена.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що на стан фінансової безпеки негативно впливають, з одного боку, загрози, під якими розуміємо сукупність деструктивних та дестабілізуючих чинників зовнішнього середовища, а з іншого боку, наслідки реалізації ризиків, які залежать від рішень суб'єктів господарювання (рис. 1).

Рис. 1. Загрози та ризики як джерела негативного впливу на стан фінансової безпеки суб'єктів господарювання

Висновки. В умовах нестабільного фінансового ринку, коли періоди динамічного розвитку перманентно змінюються періодами рецесії, склад загроз не лишається сталим: виникають нові загрози, вплив одних загроз набуває надзвичайно актуального значення, інших – нівелюється. Суб'єкти господарювання не мають реальних можливостей впливу на політичні, економічні, правові та демографічні загрози фінансовій безпеці, це – сфера компетенції органів державної влади.

Список використаних джерел

1. Белов П. Вызовы национальной безопасности России в XX веке / П. Белов // Обозреватель. — 2000. — № 4 (123). — С. 40–43.

2. Владимиров А. «Вызовы», «риски», «опасности», «угрозы», «кризисы», «катастрофы» и «крах» как важные категории политологии и теории войны. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.kadet.ru/lichno/vlad_v/Ocenka_riskov.htm.

3. Сергунин А. А. Международная безопасность: новые подходы и концепты / А. А. Сергунин // Политические исследования. — 2005. — № 6. — С. 126–137.

4. Нижник Н. Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навч. посібн. / Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Білоус [За заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник]. — Ірпінь, 2000. — 304 с.

5. Різник Н. С. Теоретичні засади формування системи діагностики економічної безпеки банку / Н. С. Різник // Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільськогосподарства : Економічні науки. — Х. : ХНТУСГ, 2007. — Вип. 66. — С. 118–123.

6. Атаманов Г. А. Информационная безопасность в современном российском обществе (социально-философский аспект) : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Атаманов Геннадий Альбертович. — Волгоград, 2006. — 168 с.

7. Бодрук О. С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти : Монографія / О. С. Бодрук. — К. : НІПМБ, 2001. — 300 с.

8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.

9. Брега А. В. Риск в системе категорий, характеризующих антитезу национальной безопасности / А. В. Брега // Национальная безопасность: научное и государственное управленческое со-

Отже, для забезпечення фінансової безпеки важливого значення набуває вміння суб'єктів господарювання адаптувати свою діяльність до мінливих умов зовнішнього середовища. Водночас, не менш важливим для забезпечення фінансової безпеки є управління ризиками, ймовірність реалізації яких залежить від рішень суб'єктів господарювання.

держание : материалы Всеросс. научн. конф., 4 дек. 2009 г., Москва / Центр пробл. анал. и гос.-упр. проект. — М. : Научный эксперт, 2010. — С. 737–752.

10. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е.А. Олейникова. — М. : ЗАО «Бизнес-школа Интел-синтез», 1997. — 288 с.

11. Смелянцев А. П. Проблема загроз інтересам безпеки України (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соц. філософія та філософія історії» / Смелянцев Анатолій Петрович / Харк. військ. ун-т. — Х., 2001. — 18 с.

12. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник : У 2 т. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій. — Львів : Світ, 2006. Т. 2 — 568 с.

13. Балабанов И. Т. Риск-менеджмент / И. Т. Балабанов. — М. : Финансы и статистика, 1996. — 192 с.

14. Рудашевский В. Д. Риск, конфликт и неопределенность в процессе принятия решений и их моделирование / В. Д. Рудашевский. — М. : Экономика, 1990. — 225 с.

15. Ивасенко А. Г. Банковские риски / А. Г. Ивасенко. — М. : Вузовская книга, 1998. — 424 с.

16. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни / А. П. Альгин. — М. : Мысль, 1989. — 187 с.

17. Шапкин А. С. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций : учебник / А. С. Шапкин, В. А. Шапкин. — М. : Дашков и К, 2009. — 879 с.

18. Богоявленский С. Б. Управление риском в социально-экономических системах : учеб. пособ. / С. Б. Богоявленский. — СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. — 144 с.